

שלמה קפלנסקי: חזון והגשמה

ב. לוקר

חוברת מלאה הערצה והתלהבות על המנהיג הנפטר. ובשנת 1907 כתב במאמרו „בעיות הציונות“: „הוא הרצל שלימד אותנו להבין את הצד הסוציאלי שבשאלה היהודית ולראות במצוקת היהודים לא רק את הצער אלא גם את גבטי העתיד, את הכוחות המניעים לשידוד-מערכות בתנאי-חיו של העם היהודי. „במצוק אנו מתלכדים ומגלים פתע את כוחנו“. הוא שהכיר לראשונה את הזיקה הפנימית שבין צרכי עמנו לצרכי העמים והעמיד את „שאלת היהודים“, שהגדיר אותה „כשאלה מדינית עולמית“, לדיון בין-לאומי. תורות אלה שנקבעו ונחברו על-ידי מנהיגנו ב„מדינת היהודים“ ובנאומיו בקונגרסים היו לנכסי-צאן-ברזל של הציונות המדינית“. עם זה הוא מבקר בקורת חריפה את תפיסת המדינה של הרצל: הרצל רואה במדינה יצור משפטי, התאחדות של אזרחים שיש לה זכות ריבונות בשטח מסוים. בעיניו היסוד להתהוותה של מדינה היא זכותו של עם, המוכרת על-ידי שאר העמים, להחזיק בשטח קרקע על פני האדמה. הרצל העלים עין מהיסוד הכלכלי של המדינה. המדינה אינה יחידה משפטית אלא יחידה כלכלית. עצם הישיבה בשטח מסוים, כיבוש הכלכלי של הקרקע, הם שרשי זכות הריבונות. אין המדינה ציבור אנשים מארצות חדים על-ידי רבונות, כדעת הרצל. המדינה היא אורגניזם חברתי-כלכלי המושרש בארץ בלא אפשרות של ניתוק. „המדינה מתהווה מתוך מלחמת קיומו של עם“, כדברי הרצל. הריבונות אינה אלא מסקנה אחרונה במלחמה זו. הזכות הממשי בארץ קודם לזכות הריבונות. וכדי להדגים את הסתירה שבין שתי התפיסות, מביא קפלנסקי את הפסוקים הבאים מתוך „מדינת היהודים“: „אילו רציתי להביע את הדבר בצורה פרדוקסית, הייתי אומר: ארץ השייכת לפי משפט העמים לעם היהודי, אבל כל חלקת אדמה שבה היא לפי ספרי האחוזה רכושם של בלתי-יהודים, יש בה משום פתרון שאלת היהודים לעולם ועד“. והוא משיב על כך: „כשנחפז את הפסוק הפרדוקסי של הרצל, נוכל לומר, אמנם גם כן בצורת פרדוקס, אבל ביתר צדק: ארץ שהיא משועבדת מבחינה מדינית ואינה שייכת ליהודים מבחינה משפטית, אבל כל כבדת אדמה שבה מעובדת בידי יהודים וכל כלי עבודה וכל מכונה שבה הם בידי יהודים — יש

שלמה קפלנסקי היה ממניחי יסודותיה, הוגי דעותיה ומפלסי נתיבותיה של תנועת הפועלים הציונית. ראשית דרכו הציבורית בשנת 1904 והיא נמשכה ארבעים ושש שנה, מלאות פעולה רבת-גונים, רעיונית-הסברתית, פוליטית, ארגונית, התישבותית, מדעית ואדמיניסטרטיבית. בן עשרים הוא מופיע על הבימה כאחד מראשוני הביורגרים של תיאודור הרצל ובייחוד כמעצב דמותה העיקרי של תנועת פועלי-ציון בגליציה ובשאר חלקי האימפריה האוסטרית שלפני מלחמת העולם הראשונה. מאותה שנה ועד שנת 1912, כשעלה ראשונה לארץ להורות בגימנסיה „הרצליה“, היה מנהיגה ודברה הראשי של המפלגה, וכן יחד עם ידידיו יריב, בר ברוכוב, של הברית העולמית פועלי-ציון שנוסדה בשנת 1907.

תחלת פעולתו הציבורית חלה בתקופה סוערת, מלאה התלבטות וחיפושי דרך בציונות בכלל, ובתנועת הפועלים הצעירה שבה בפרט. על התנועה הציונית עבר משבר אונגדה, שהחמיר עם אבדן המנהיג. על תנועת הפועלים הציונית עבר משבר הפילוגים על רקע בעיות מבעיות שונות: ציונות וטריטוריאליזם, גלות וארץ-ישראל, חיוב ההשתתפות במלחמה הפוליטית בגולה או שליטה, שיתוף-פעולה עם מעמדות אחרים בעם ובציונות. בכל אלה היה קפלנסקי מורה הדרך בה"א הידיעה, שניהל את התנועה בגליציה ובאוסטריה, ואחר-כך את רוב התנועה העולמית ביד בטוחה לקראת יציבות רעיונית ועמדה פוליטית מעשית, ברורה, והגיע להשפעה לא מועטה גם על הענינים בתנועת הציונות כולה. והרי דבריו של אדולף באהם, כותב דברי ימי התנועה הציונית, על חלקו של קפלנסקי:

„לפועלי ציון היה חלק רב בהתגברות על הצ'ארטריזם. בתקופת חילוקי הדעות על התחרות העבודה המעשית בארץ-ישראל עמד ביוחד אחד ממנהיגיהם, אינג' שלמה קפלנסקי, והדגיש וחזר והדגיש כי לא נכונה היא תפיסתו הויריסטית גרידא של הרצל, הרואה את המדינה כגוף משפטי ורואה לפיכך בהשגת הריבונות על שטח-ארץ את התנאי החשוב ביותר ליצירת מדינה“.

הוא היה ממעריציו הפנים של הרצל, בשנת 1905 כתב, בכסות הסבדונים אליהו בן-ברכאל,

נו של מישוהו. סריטוריה זאת היא ארץ-ישראל" (ב. ברוכוב, מה רוצים "פועלי ציון?"). בידיעה רבה ובשכל חד משתדל ברוכוב למצוא את ההסבר המארכסיסטי לכך, מדוע בחר התהליך הסטיכי מבין כל הארצות דוקא את ארץ ישראל, כדי להטות לתוכה את זרם ההגירה היהודית. על יסוד בחינה מקורית למדי בימים ההם (1905) של חוקי ההגירה הכללית והיהודית הוא בא לידי מסקנה, כי ההגירה היהודית נדחתה הן מארצות הקפיטליזם הגדול והן מארצות ההקלאות הנרחבת. הפעולה המשקית של המיגרים היהודים נושאת בחובה את המגמה של אבדן אופיה החרשתי והמסחרי ומעבר לייצור אמצעי תוצרת ולעבודת האדמה. אולם מעבר זה אינו יכול לבוא בבת אחת ולכן תתרכז ההגירה היהודית בארץ, שמשקה אינו "נמנה עם הקפיטליזם הגדול ולא עם התקלאות הנרחבת, ואופיו הוא חקלאי למחצה. מעין משק-מעבר". והארץ שבתוכה תתרכז ההגירה היהודית הסטיכית תהא ארץ ישראל.

לא תהא זו פחיתת-כבוד לברוכוב אם נאמר בבהירות, כי משפט פסקני זה, גם לאחר כל נסיונות ההוכחה הללו ודומיהם, נשאר בכל זאת ללא הוכחה. שהרי מן הנמנע הוא להוכיח, שכל התכונות שמייחס ברוכוב — רק מקצתן בצדק — לארץ הריכוז העתידי של ההגירה היהודית, מצויות רק בארץ ישראל ולא תצוירנה כלל בארץ אחרת. זוהי החוליה הרפויה ביותר בשלשלת המחשבות המזהירה שעליה הקים ברוכוב את בנינו העיוני. בכתביו מתקופה מאוחרת יותר התרחק אף ברר כוב עצמו מהלכה זו.

קפלנסקי לא הצטרף אף לאחד מהזרמים האלה, אלא ניסה ליצור סינתזה של התפיסה ההיסטורית וההתישבות המעשית. בהצעת הפרויקט גרמה שלו שנתקבלה כמצע אידיאולוגי בועידה השלישית של "פועלי ציון" באוסטריה (לבוב 1906) כתב: "יש להטות את ההגירה היהודית לארץ שמצבה הגיאוגרפי והכלכלי מאפשר התיישבות חרשתית ומסחרית רבת-מידות ושיש בה כוח למשוך את המוני היהודים להשתרש בקרקע ולהתגבר על המכשולים ליצירת בסיס חקלאי לחברה היהודית. תנאים אלה קיימים רק במולדת ההיסטורית של העם היהודי — בארץ ישראל — שהיא חלק ממדינה הנמצאת עדיין במצב של כלכלה טבעית נחשלת, שוכנת על פרשת דרכי מסחר גדולים ובסמיכות-מקום לשוקי ממכר הגייגנים להתפתח ושנשארה במשך אלפי שנים בהכרת העם היהודי כארץ היחידה של עתידו ושחרורו." (חזון והגשמה, עמוד 15).

בה פתרון מוחלט לשאלת היהודים. מן ההכרח שההתישבות הלאומית תקדם להתהוות הריבונות. היא תשמש בסיס למשאומתן מדיני, יש ליצור בארץ מציאות כזו, שאפילו כשלון המשאומתן לא יהיה בו כדי לזעזע את מפעל ההתישבות או את התנועה".

תפיסתו זו, שאין העם יכול לרכוש לעצמו מולדת אלא עליידי תהליך ממושך ומתוכנן של השתרשות בקרקע הארץ ובכל ענפי כלכלתה, חיסנה אותו בפני אשליות אוגנדה, ואפשר לומר, שבמידה מרובה בזכות השפעתו לא הרי זה לטריטוריאליזם הסוציאליסטי לצורותיו דריי-סטרדגל בגליציה ובאוסטריה.

כאן מקום להזכיר את חלקו של הקשר ההיסטורי בין העם היהודי וארצו בביסוס עמדתו בשאלת ארץ-ישראל. חסידי אוגנדה הסוציאליסטיים והטריטוריאליסטים לא ייחסו כל חשיבות לנימוק הקשר ההיסטורי בין העם היהודי וארץ ישראל, ומהם שראו בו אף יסוד שלילי. הספרות המדינית של המגמה הזאת שפכה את לעגה על "הרומנטיקה של מערת המכפלה", "הכוחות המערביים" ו"קבר רחל אמנו". הכוונה היתה להרייב בזה את תלישותו וריאקציוניותו של הרעיון הארץ-ישראלי כולו. אופיה הדתי של הזיקה לארץ-ישראל במשך מאות שנים היתה לה, כידוע, השפעה חזקה על עמדתם השלילית של הרבה יהודים בעלי מגמה סוציאליסטית וחילונית. לא רומאנטיקה ולא געגועים, טענו, אלא האינטרסים החיים של העם ומעמד הפועלים הם יכריעו בבחירת הטריטוריה, ועל כן: לאו דוקא ארץ-ישראל, או: דוקא לא ארץ-ישראל. גם באותו חלק של תנועת פועלי ציון ששמר אמונים בעקשנות לרעיון ארץ ישראל, וביחוד ברוסיה, נוצרו זרמים רעיוניים מסביב לשאלה: "מדוע דוקא ארץ ישראל? הפלשתינים, המעשי" מאידך מיעוט, ואף שלל את הצד ההיסטורי, ואם בכל זאת בחר "בארץ-ישראל, הרי ביסס עמדתו בנימוקים גייגאוגרפיים, משקיים וכיו"ב, המוכיחים כי הארץ הזאת, היא ולא אחרת, מתאימה לריכוז היהודים ולהתישבותם. ולבסוף, הפלשתינים, הפרוגנוסטי-הכריז, ש"בחינה מדויקת של המגמות האובייקטיביות הבלומות בהגירה היהודית מראה לנו את הטריטוריה המסוימת שבה יכולה להתרכז באופן סטיכי ההגירה היהודית"...

...כשם שהסוציאליזם מתגשם תוך תהליך סטיכי של ריכוז התוצרת ללא קשר בכך, אם יש כאן תפקיד כל שהוא שבהכרה, כן מתחילים ההמונים היהודים הנודדים להתרכז בצורה סטיכית בטריטוריה מסוימת ללא כל קשר עם רצון

הוא היה ביוזמיהם ומיסדיהם של קופת הפועלים הארץ ישראלית (קפא"י) ושל משרד העבודה ילשכת העבודה שנוסדו בשנת 1912 על-ידי הברית העולמית של פועלי ציון. שני מוסדות אלה נשתלבו כעבור שנים לחוך רשת מפעליה של ההסתדרות.

אם נבקש את המפתח לייחוד אישיותו של קפלנסקי, אולי נמצא רמז לכך בשם שנתן לאוסף מאמריו שהופיע ראשונה באידיש בשנת 1932, ולפני שבועות מספר יצא בעברית ב"ספרית פועלים": "חזון והגשמה". שם זה מציין לא רק את כבדת הדרך שעברה התנועה מראשית צעדיה, שהיה להם אופי רעיונית-עמולתי בלבד, ועד תקופת הבניה של ארץ ישראל העובדת, כי אם גם את קלסטר-הפנים הרוחני והרעיוני המירוד של המחבר. תקופת החזון "הטהורה", כלומר, התקופה של תורה והסברה בלבד, לא ארכה זמן רב ונסתיימה עוד בשנת 1906-1907. מאז לא היה לו החזון פונקציה עצמאית ומבודדת. הוא נקבע והושפע תמיד על ידי סיכוי ההגשמה. ההגשמה היא שעיצבה את דמותו הרעיונית; היא היתה נקודת המוצא למחשבתו העיונית.

הוא היה מראשוני המנסחים — ובקווי-היסוד ניסוח סופי — את האופי החברתי-כלכלי של הבעיה הערבית, ובייחוד של ההתחרות היהודית-ערבית בשטח העבודה, והוא הצביע על הסכנות ההיסטוריות, החברתיות והלאומיות הכרוכות בניצול הפועל הערבי על ידי מעבידים יהודים. את הדרך לפתרון הבעיה הזאת ראה אף בימים ההם, בעיקר, בביטול העבודה השכירה בהתישבות בכלל ובהעמדת מפעל החקלאות העברית החדשה בארץ-ישראל על עקרון העבודה העצמית שתקשור מחדש את ההמונים היהודים אל האדמה. וכך הוא נעשה חלוץ המאבק הממשי להתישבות קואופרטיבית ולתכנוניותו של פרנץ אופנהיימר. היה זה מאבק בשתי תזיתות: חלק גדול בתנועת הפועלים ראה את הרעיון הזה כאוטופי ובלתי מתיישב עם עקרונות מלחמת המעמדות הפרולטרית; במתנה הציוני בכללו נתקבל אם בספקנות, כבלתי מעשי, ואם בחשדנות. כרעיון סוציאליסטי, אולם בשנת 1909 הוכר העקרון הקואופרטיבי כאחת הדרכים במדיניות ההתישבות הציונית וכן נתקבלה ההחלטה להקים קרן קואופרטיבית מיוחדת. ובשנת 1911 הונחה אבן הפינה ל"אכספרימנט" של מרחביה.

ב.

מאותה שעה ואילך הפך המאבק על ההתישבות השיתופית לצורותיה, ממרחביה ועד עין

ובהרצאתו בוועידה לביסוס הצעתו הוא אומר: "ודאי יטיחו כנגדי על שהדגשתי כאן לא את הגורמים הכלכליים בלבד אלא גם את האידיאליזם. אולם אף מי שיראה אידיאולוגיה גרידא באהבה לקרקע, שבלעדיה לא ייתכן מעמד אכרים שימסור את נפשו עליה, ואף מי שיראה אידיאליזם גרידא בקשר היהודים לארץ שבה היו בני חורין ובה יצרו את קיומם הלאומי והכלכלי — אל נא ישכח דבר זה: צרכים קשורים תמיד ברגשות. דבר זה נכון לגבי יחיד כלגבי אומה. לפיכך אל נא נתפלא אם הצורך בפתרון טריטוריאלי לשאלת היהודים, שאינו בחינת תכנית שהומצאה ונידונה ליד שולחן ירוק של ועדה, אלא צורך היסטורי חי להתפתחות כוחות חפשיים, פרוץ ברגש קדום של עמית-רבות קדום, בכמיהתו לארצו" (שם, ע' 22).

את היסוד ההיסטורי שילב קפלנסקי גם בתזכיר הראשון של "פועלי ציון" ברוסיה, בארסטריה ובאמריקה לאינטרנציונל הסוציאליסטי (1907) שהוא היה מחברו. אלא שבתזכיר זה היה עליו להתפשר עם הפרוגנוסטיציזם של ב. ברוכוב ומשום כך הנוסח שונה במקצת: "ההגירה היהודית מתחילה פונה לארץ, שמצבה הגיאוגרפית והכלכלית מאפשר התישבות מסחרית והרשית תית באמת מידה רחבה ושמקילה את קשיי המעבר מחיי עיר לחקלאות ע"י האפשרות לגדל גידולים אינטנסיביים המתאימים יותר ליושבי-עיר — לארץ שיש בה כוח משיכה לקשור את המוני היהודים לקרקע. ארץ זו היא ארץ ישראל, מולדתו ההיסטורית של העם היהודי" (חזון והגשמה, ע' 137).

קפלנסקי, שבזכותו בעיקר ניתן למפלגת "פועלי ציון" באוסטריה אופי פועלי וסוציאליסטי, התנגד בכל תוקף לתיאוריה של התבדלות מעמדית מלאה, שהביאה את המפלגה-האחות ברוסיה לידי החלטה של יציאה מההסתדרות הציונית העולמית ושל אי-השתתפות בקונגרס הציוני. עמדתו זו נתקבלה על דעת הרוב המכריע בתנועה. בהסתדרות הציונית העולמית ובמוסדותיה ראה קפלנסקי את המכשיר העיקרי להגשמה ואת הזירה העיקרית למאבק למען האינטרסים של הפועלים ומחוסרי הרכוש בתוך מפעל ההגשמה. אולם בניגוד לתפיסה המארכסיסטית כביכול ייחס קפלנסקי למעמד הפועלים לא רק תפקיד משחרר (היינו מלחמת מעמדות בתוך משק הנבנה בידי המעמד הרכושני), אלא גם תפקיד יוצר בתוך תהליך ההגשמה. משום כך היה לו חלק חשוב בהנחת אבני-היסוד לפעולה הבניה העצמאית של תנועת הפועלים בארץ.

לאיש" שערך משרד הברית בתקופת האג (1915 ועד יולי 1917), נפל עיקר העבודה בחלקו. הוא יצר, למעשה, את המגע המתמיד הראשון עם משרד האינטרנציונל הסוציאליסטי; בזכות השיתוף פעולה האישי הפכו קאמיל הויסמנס ופ. י. כרולסטרס ל ידידים נאמנים ובעלי הכרה למלחמתנו על זכויות המיעוט היהודי בגולה ועל הופש פעולה ליצירת מרכז יהודי בארץ-ישראל. על ידי כך הונחו היסודות להישגים שבאו אחר כך בסנקטוהולם, בבאָרן ובאמסטרדם.

אי אפשר לתאר בתחומי מאמר אחד את תמונת חייו ומעשיו של איש רב-פעלים כקפלנסקי במלואה. פוסח אני, למשל, על תפקידו כאחד ממנהלי הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל משנת 1913 ועד 1919, קודם בקאָלן ואחר-כך בהאג, כשתרם תרומה נכבדה לעיצוב דמותו של המכשיר הציוני הגדול אשר יובלו אנו הוגגים השנה. פוסח אני על פעולתו המבורכת כמנהל הטכניון בחיפה במשך שמונה-עשרה שנה. קצר המצע. אך לא אוכל לפסוח על השריגדיה של תנועת קפלנסקי, שהיתה גם הטרגדיה שלו בשנים האחרונות. מאורעות מכריעים עברו על העם היהודי, על הציונות ועל תנועת הפועלים, ועל כולם הטרגדיה של מלחמת העולם השנייה, ההשמדה ההיטלרית, תקומת מדינת ישראל. על תנועת הפועלים הציונית עבר משבר הפילוג, שאחת מתוצאותיו המכאיבות ביותר, לא לה שזכו לעבוד שנים רבות במחיצתו של קפלנסקי, היתה הצטרפותו של קפלנסקי למיעוט הפורש. אמנם אין להתעלם מחילוקי הדעות בשאלות המדיניות השונות לפני הקמת המדינה ובשאלת האוריינטציה העולמית של המדינה לאחר הקמתה שהביאו את קפלנסקי לידי צעד זה, שבודאי עלה גם לו בלבטים קשים ובכאב מר.

בהתפתחותו הסוציאליסטית הרעיונית למראשית הופעתו על הבמה הציבורית בולטות שתי תקופות מכריעות: ימי שבתו בוינה בעשור השני של חייו — וימי שבתו, לסירוגין, בלונדון בין 1919 ל-1931. בתקופה הראשונה הוא מושפע מהאסכולה האוסטרית-מרקסיסטית של קרל ראָנאָר ואוטו באָואָר, שאחד מגדולי הישגיה היה בהפרת המשגה שבהתנכרותה של תנועת הפועלים לבעיית העמים המדוכאים והמיעוטים הלאומיים ובחירתה לקראת סינתזה בריאה בין סוציאליזם בין-לאומי לרצון השחרור הלאומי. תורה זו לא חידשה ולא עקרה את עקרון זכות ההגדרה העצמית של כל אומה, אלא העבירתה תחת שבט בקורת נמרצת. היא באה לכלל מסקנה שלעמים

חרוד, להטיבת חייו ופועלו של קפלנסקי. בשנות המלחמה העולמית הראשונה אנו רואים אותו כשהוא מאסף את החומר המדעי להגנת המשק החקלאי הגדול, המושתת על עבודה עצמית שיתופית, בניגוד לתורה המקובלת על משק האכר הועיר, שהוא המתאים ביותר לייצור החקלאי. אנו רואים אותו בשנת 1924 כשהוא מגן על הקבוצה כנגד האבטוריזם של פרופ' מיד; בשנת 1926 כנגד פרופ' אופנהיימר הרואה בקבוצה לא שלב-התפתחות גבוה יותר, כי אם סטיה מהאידיאות שלו; ובשנת 1928 כנגד ועדת הסקר של הסוכנות באמריקה.

כמנהיג פועלים ראשון, שהועמד בראש עבודת ההתישבות בתוך התנועה הציונית, ראה כיצדו העיקרי את הבטחת מלוא ההגשמה של הנסיון הקבוצתי. בתוך תהליך ההיאבקות, בהיותו אחראי לעמדה הקדמית ביותר, עלה והגיע להיות אחד המעטים בציונות, הרשאים לדבר על בעיות ההתישבות המסובכות ביותר במידה רבה של סמכות, שמקורה בידעה מעמיקה ורבתי-צדדים ובנסיון אדמיניסטרטיבי יסודי. כך נעשה דברה של התישבות-הפועלים בציונות, אחד מחשובי מעצבי דמותה של ההתישבות הציונית בכללה, נציגה כלפי הוץ המגן עליה מפני התקפותיהן של הועדות הבריטיות השונות, תזכיר הסוכנות לממשלה הבריטית במאי 1930, הזשובה לסיריון הופ סימפסון, חיבורו על כושר הקליטה הכלכלית — ראויים בלא ספק להימנות עם מיטב ספרות ההתישבות הציונית.

רבת-משמעות היא העובדה, שנושא דגלה של דרך ההתישבות הסוציאליסטית בציונות יש לו חלק מכריע בהצגת עמדתו הציונית של מעמד הפועלים היהודי בפני האינטרנציונל הסוציאליסטי. למן 1907 היה קפלנסקי מחברם של כל תזכירי כירינו החשובים ביותר לאינטרנציונל. ביחוד פותח חיבורו „היהודים והמלחמה“ (הנקרא גם „הספר האדום“ 1915) פרק חדש בתולדות מאמצינו להבקיע את הקיר האטום של אי-הבנה ומשפט-קודם אשר הסם בפנינו שנים רבות את הדרך אל תנועת הפועלים העולמית. ההתלהבות שבה נתקבל בשעתו חיבורו זה עלידי התנועה כולה משתקפת בדברי ב. ברוכוב שאמר, כי „הספר האדום“ הוא המניפסט המדיני החשוב והנאה ביותר של העם היהודי לאחר ה„אבטור“ אמנציפציה“ לפינסקר ו„מדינת היהודים“ להרצל. ואולם גם בהזית זו אין תפקידו של קפלנסקי בא לידי מיצוי בדבריו הכתובים והמודפסים. בכל מערכת ההסברה האינטנסיבית „מאיש

יה הלאומית במדינות מעורבות שמר קפלנסקי אמנים גם בשנים הבאות בשעה שביקש דרך להסכם יהודי-ערבי בארץ-ישראל. בדרך כלל היה נוטה לדעה, ששאירות החירות של אומות קטנות אין הכרח שיביאו לידי התפוררותן של מדינות גדולות ומעורבות מבחינה לאומית, שהן גם יחידות משקיות גדולות: ככל האפשר ראוי לשאוף להשגת שלטון עצמי של האומות המשוועדות בתוך תחומי המדינות רבות-הלאומים על יסוד האבטונומיה הפדרטיבית. עקרון זה ראה קפלנסקי כיסוד אפשרי גם לפתרון שאלת ארץ-ישראל, בשינויים מסוימים, כמובן, בהתאם לתנאי המקום. למן הרצאתו בועידת „אחדות העבודה“ בעין חרוד (1924) ועד „מחשבות על ריבונות, אבטונומיה ופדרציה“ (דצמבר 1941, נדפס ב„אחר דות העבודה“, קובץ מפלגת פועלי ארץ-ישראל, אלול תש"ג, וכן ב„חזון והגשמה“, ע' 348), ולאמתו של דבר, עד הכרזת האומות המאוחדות בנובמבר 1947, האמין קפלנסקי במישטר פדראליזם פריסטי דו-לאומי כפתרון המעשי והרצוי ביותר. אמנם לא שלל את רעיון החלוקה הטריטוריאלית לחלוטין, אך לא האמין באפשרותה של חלוקה שתבטיח את השטח הדרוש לעליה והתישבות רחבה. אפילו אחרי הכרזת נובמבר 1947 לא היתה השלמתו של יממה, „לא בשל חלוקתה של ארץ-ישראל אלא למרות קרבתה המכאיבים והסכנות הכרוכות בה, הקיפה חדה גדולה את העם לקראת הסיכוי הקרוב לעלות ממצב של נתינות לאור מית לדרגה של עצמאות לאומית ומדינית“, ובאותו מעמד, בדברי ברכתו לועידת היסוד של מפ"ם, הביע קפלנסקי את התקווה „להסכם בין שתי המדינות היהודית והערבית, שיגביר את שטחי השיתוף ביניהן ויחזיר לארץ בבוא המור עד את שלמותה“.

וכאן, בסימנה של „וינה“, היה אחד המקורות של הבדלי הדעות, וכיחוד הבדלי ההרגשות, שבינו לבין מפלגת פועלי ארץ ישראל.

המקור האחר היה בסימנה של „לונדון“ וראשיתו היתה נעוצה בתקופה הלונדונית בחייו.

הוא אהב את העם האנגלי והעריך את תנועת הפועלים הבריטית. האופי האנגלי החאים, מהרבה בחינות, למזגו, וכשם שעם כל שלילתו את המישטרים באוסטריה וברוסיה שלפני מלחמת העולם הראשונה, לא ראה בהתפוררותן את המוצא היחיד הרצוי והאפשרי, אלא העדיף עליה את שינוי משטרן עד היותו בית משותף לכל העמים היושבים בתוכו, כן ראה את סופו

קרובות סיסמת הריבונות המלאה לכל אומה ואומה אינה ניתנת להגשמה מסיבות כלכליות ופוליטיות, ושיש להשלימה איפוא על ידי צורה אחרת אשר תבטיח את התפתחותם הלאומית של עמים הנמצאים בתחומי מדינות מעורבות, והיא מדינת-לאומים פדרטיבית. בתוך יחידה פוליטית וכלכלית מקיפה זו יהנו האומות השונות מאבטונומיה טריטוריאלית בכל ענייניהן הלאומיים המיוחדים. ועדיין שתי הצורות של שלטון עצמי — המדינה הריבונית החד-לאומית ומדינת הלאומים הפדרטיבית היו טעונות תיקון נוסף מבחינת צרכי המיעוטים הלאומיים הגרים בתוך עמי הרוב. גם מיעוטים אלה זכאים לחיים והתפתחות לאומיים, בטוחים מפני כפיית טמיעה מצד הרוב, והדרך לכך, לדעתה של אסקולה זו, שנתקבלה גם על ידי רוב המפלגות הסוציאליסטיות ברוסיה, היא האבטונומיה הפרטונלית. עם כל התנכרותה של אסקולה זו לבעיותיו המיוחדות של העם היהודי, נמצא בבית-אוצרה הרעיוני והמעשי נשק רב ויעיל לביסוס שאיפת תיה של הציונות הסוציאליסטית והדרישות האבטונומיסטיות של היהודים בארצות שהיו בעלות ישובים יהודיים גדולים. „האספקט הפרסונאלי“ של תורה זו מצא הד רב בתנועת הפועלים היהודית. לפי קרל ראנאר (שפרינגר) „האומה בישראל תהא החברתית, מבחינה ריאלית גרידא, היא אגודה לאומית, שכן הלאומיות אינה דבר קרקעי, או לדברים החיצוניים, אלא לאדם, והיא איגוד של אנשים הקרובים זה לזה קרבת לשון, תרבות והיסטוריה“. עם כל חילוקי הדעות שביניהם על מהותה ופתרונה של בעיית העם היהודי מצאו כאן גם ה„בונד“ גם הסיימיסטים, גם פועלי-ציון אישור וחיוק לדרישתם לאבטונומיה לאומית למיעוטים היהודיים ברוסיה ובשאר ארצות אירופה המזרחית, בימי מלחמת העולם הראשונה היה משרד הברית של פועלי ציון אחד הגורמים העיקריים שהטילו את הרעיונות האלה לויכוח בתנועת הפועלים הבין לאומית על בעיות השלום, ודרישת האבטונומיה הפרטונאלית ליושבים היהודיים ההמוניים הגדולים שבגולה באה כרוכה בדרישת חופש העליה וההתישבות בארץ-ישראל. קפלנסקי היה המנסח והמסביר הראשי של תנועתנו גם בשדה זה. הוא היה מחבר ה„הצעה לחוק שלטון עצמי לאומי“, שהוגש לועידת הסוציאליסטים הנייטרליים בהאג בשנת 1916, ושל התזכיר על „צורות האבטונומיה הלאומית“ שהוגש בשנת 1917 לשם הסברה מפורטת של הצעת החוק הנזכר.

אכן לעיקרי תפיסתה של אסקולה זו על הבעי-

גליה. "הערבה להסכם היהודי-הערבי ולמשטר המדיני הנוצר על ידיתו".

שבעתים גדלה איפוא אכזבתו בשעה שבגידה זו היתה לעובדה שאין להתעלם ממנה עוד. עתה ראה כי ממשלת אטלי-באזין "נכנעה במדיניותה החיצונית הקולוניאלית לשיטות הממשלה והניי- צול של המעמדות השליטים הבריטיים... בהת- כחשותה הצינית לכל הצהרותיה, הבטחותיה והתחייבותיה לגבי העם היהודי חיללה ממשלת הליכור את כבודו של העם האנגלי ואת כבודה של תנועת הפועלים". אכזבתו זו היתה בודאי גורם חשוב בשידוד עמדתו בשאלות הפוליטיות הבין לאומית ויחסי מזרח ומערב אחרי הנצחון המשותף על גרמניה הנאצית.

ואולם גם כאן, לצערנו, נחל קפלנסקי יחד עם כולנו, אכזבה מרה. בנאומו הנזכר מ-24 בדצמבר 1945 אנו קוראים את הפסוקים האלה: "צביונה של הליגה לא יהיה שלם וברור למדי, אם לא נזכיר את הנימוק המיוחד והמכריע להמשך קיומו ופעולתה — חידוש וחיוק קשרינו עם יהדות ברית המועצות... בטוחני שאנו מביעים את רחשי לבו של הישוב כולו, אם נאמר שיהודי ארץ ישראל רוצים בחישוב השות- פות בינינו לבין יהודי ברית-המועצות. הנני מאמין שהיהדות הסובייטית תוהה כיום, יחד עם כולנו, על חידת חייו וקיומו של עם ישראל. אם מי שהוא נטה לשכוח או לשלול את שותפות הגורל היהודי, באה המלחמה האיומה הזאת והזכירה אותה לנו באש ודם ותמרות עשן, חידוש השותפות הגורלית וההיסטורית בינינו לבין יה- דות ברית המועצות נחוצה לא רק למלחמה באויב המשותף, בפאשיזם, אלא לבניה ולקימום בכוחות משותפים, להקמת הריסותיו של עם ישראל". נאומו הידוע של נציג הממשלה הסובייטית באו"ם, גרומיקו, והתנהגותה של המשלחת הסר- בייטית בימי המאבק על החלטת אר"ם בענין ארץ-ישראל ועד הצבעתה ב-29 בנובמבר 1947, נתנו יסוד לתקוה, שאמנם תחול תמורה בפולי- טיקה הכללית של רוסיה הסובייטית כלפי הציר גות וכלפי בעית חידוש הקשרים בין הארץ ובין הישוב היהודי במדינת הסובייטים. כולנו יודעים מה היה גורלן של תקוות אלו.

אך תקוות ואכזבות ולבטים מכאיבים אין בהם כדי לשטש את מידת הערכתנו את תרומתו העיונית של שלמה קפלנסקי בביטוי החזון ואת חלקו במעשה הגשמתו. לא הועם בעינינו גם יקר סגולותיו, אהבתו לאדם, חברותו וידידותו. הס- תלקותו היא אבידה שאינה חוזרת לתנועתה, לציונות, למדינה ולעם כולו.

של האימפריאליזם הבריטי לא בהתפוררות מוח- לטת של האימפריה, אלא בהתפתחותה ההדרגתית לחבר עמים חפשיים ושווים זכויות. בעליתו של קאנאדה ואפריקה הדרומית מדרגת מושבות לדרי- גת דומיניונים ראה את התחלת התהליך הזה. בשמחה ממש כתב בשנת 1924, אחרי הקמת מדינת אירלאנדיה, בשופרה של הסוציאליזם קרטיה הבלתי תלויה בגרמניה, "פרייהייט" על "המדינה החפשית אירלאנדיה בתוך חבר המדי- נות הבריטיות". בעליתה של תנועת הפועלים הבריטית למדרגת כוח פוליטי, ולבסוף לשלטון, ראה ערובה להמשך ההתפתחות הזאת בהודו וכמושבות אחרות. ומבחינה זו היה משקיף גם על התפתחות היחסים האפשרית בין בריטניה וארץ ישראל. על בגידת צ'אמבארלין-מאקדון- נאלד בכל ההתחייבויות הבין-לאומיות מימי הצ- הרת בלפור והמנדט האשים קפלנסקי, כמוכן, לא את העם הבריטי, אלא את הפוליטיקה הקפיט- ליסטית-אימפריאליסטית של המעמדות השול- טים. הוא האמין באנגליה האחרת והיה בטוח שבעלות מפלגת העבודה לשלטון יבוא קץ מהיר לפרק המעליב הזה ביחסים בין העם היהודי ובריטניה. בנאומו במועצת ההסתדרות (28 בינו- אר 1941) עמד והזהיר: "בל ניגרר אחרי ההת- גרות הזאת בנו של שליטים אשר התחנכו באור- רה ובמסורת של המימשל הקולוניאלי בארצות אסיה ואפריקה. הם יעברו יחד עם עולמם ההולך ונחרב, לא ניתן להם להקים חיץ בינינו ובין העם האנגלי... תפקידנו כיום, להאבק עם זכויותינו מבלי לפגוע בבריתנו עם הדמוקרטיה הברי- טית...". ואף ב-24 בדצמבר 1945, כשבגידתה של ממשלת הפועלים כבר הסתמנה באופק לאחר הצהרותיו האנטי-ציוניות של באזין בבית-הנב- חרים הבריטי ובאנזי העתונאים לא היה מוכן להתיאש. ובדברי פתיחתו בכינוס הליגה לקשרי ידידות עם ברית-המועצות, הכריז: "אנו זוכרים לעם האנגלי את עזרתו למפעל הציוני בתקופה שלפני מינון ואת עמידתו האמיצה בזמנים הכי קשים של המלחמה בצורך הנאצי, עוד לא פסה אמונתנו בתנועת הפועלים הבריטית. אנו מקוים שהיא תשאר נאמנה לרצונה ולהחלטתה להשתת- רר משיטות המימשל של המעמדות השליטים לא רק בפוליטיקה הפנימית של אנגליה, אלא גם במדיניות החיצונית, הקולוניאלית והאימפריא- לית. בכוחה לבצע את התמורה הזו תלוי השלום לא רק בחלק עולם זה, אלא בעולם כולו". ואף בתזכירו מדצמבר 1941 ("מחשבות על ריבונות, אבטנומיה ופדראציה, ראה למעלה) הציע תווה ברית של מדינת ארץ-ישראל הבריטית עם אנ-